

SYNTHRONOS

ՏԻՐԵԱՏՄՅՈՒՅԻՔ — Sъррѣстолѣнѣ

Fran GRIVEC

Razprava je razdeljena v dva dela:

I. Sъррѣстолѣнѣ — sъррѣстолѣнѣкѣ v glagolskem Sinajskem evhologiju in v drugih staroslovenskih spomenikih.

II. Sъррѣстолѣнѣкѣ v Domentijanovem Žitiju sv. Save.

I.

V najstarejšem delu glagolskega Sinajskega evhologija čitamo pridevnik ՏԻՐԵԱՏՄՅՈՒՅԻՔ — sъррѣстолѣно. To izražanje se v pridevniški in samostalniški (substantivni) obliki ponavlja v mnogih cerkvenoslovanskih spomenikih, najčešče v Domentijanovem Žitiju sv. Save, a do danes še ni dovolj pojasnjeno.

Rokopis glagolskega Sinajskega evhologija je iz prve polovice 11. stoletja, njegov izpovedni red — »Синѣ надѣ исповѣда ю štii мѣ се« (fol. 66.b—88a) pa je bil prvotno nedvomno sestavljen v drugi polovici 9. stoletja. Veliki hrvatski slavist V. Jagić upravičeno trdi, da je ta del Sinajskega evhologija vzet iz stsl. obrednika (rituala), ki ga je Konstantin-Ciril sestavil v začetku svojega slovanskega književnega delovanja v Veliki Moravski.¹ Jagićeve filološke dokaze obilno potrjujejo stilni in bogoslovni razlogi. Izpovednemu pouku Sinajskega evhologija je namreč očitno vtisnjen pečat Cirilove osebnosti, krepki in slikoviti Cirilov stil z izvornim bogoslovnim in literarnim spajanjem vzhodnih in zahodnih prvin (elementov). Vzhodni duh se posebno kaže v kratki veroizpovedi (fol. 67a v. 3—67b, v. 4). Na fol. 67a v. 7—11 je naglašeno, da ima Bog v sebi »Slovo sъbeznačelъno... sърприсноштъnumu... sъррѣстолѣно (v. 11) ocju i dhu prestumu.« R. N a h t i g a l je v svoji kritični izdaji Sin.

¹ V. Jagić, Entstehungsgeschichte der kirchenslavischen Sprache² (1913) 254 s.

evhologija filološko dokazal, da je ta veroizpoved sestavljena na osnovi grških tekstov; našel je mnogo paralel v grških in stsl. spomenikih, ter pripomnil, da je treba v tej smeri še iskati.² Po tej pobudi sem v spisih grških cerkvenih očetov iskal sličnih tekstov.

V priročni zbirki *Rouët de Journal, Enchiridion patristicum* (1913) je pod št. 2126 grški original za tri navedene pridevke božjega Slova: *synanarchos* (Logos), *synaidios*, *synedros*.³ Torej bi bi bilo *soprestolno* — *synedros*. Miklošičev stsl. leksikon pa ima za *сѣпрѣстольнѣ* grško *synthronos*.⁴ Kateri teh dveh izrazov je dal podlago stsl. prevodu? Za rešitev tega vprašanja najdemo mnogo gradiva v velikem grškem slovarju, ki ga je izdal učeni francoski tipograf Stephanus (Estienne).

Naziv *synedros* je običajen pri klasičnih grških piscih. Stephanus ne navaja nobenega primera iz krščanskih piscev. *Synedros* znači *consessor*, *assessor*, *prisednik*; zbor takšnih prisednikov je *synedrion*, ki se v sv. pismu večkrat omenja. Vse to najdemo v vsakem grškem slovarju. Naziv *synthronos* pa je običajen le v kasnejši grščini, posebno pri krščanskih piscih v veroizpovednih tekstih o božjem Slovu (Logos).⁵ Stephanus omenja izrečno le Origena, a v drugačnem kontekstu.

Miklošičev stsl. leksikon navaja, da se *сѣпрѣстольнѣ* nahaja v Hilendarskem tipiku, v Mihanovičevem homiliariju (v Zagrebu) in v kasnejšem cirilskem zborniku homilij v Ljubljani.⁶ V Hilendarskem tipiku nisem našel tega pridevnika. Iskanje v ljubljanskem cirilskem homiliariju ni lahko, ker obsega 375 listov (750 str.) a Miklošič ni navedel strani. Na fol. 299b (t. j. 598. str.) sem našel: Dha stago *сѣпрѣстольна* i ravnočstna — na koncu homilije Josifa, arhiepiskopa solunskega, O čstnem krstê.⁷ Ta sv. Josif So-

³ Cyrillus Alexandrinus. *De recta fide ad Reginas*. Migne, *Patrologia Graeca* (= PG) 76, 1204.

⁴ F. Miklošič, *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum*. 2. ed. Vindobonae 1862/5, str. 949.

⁵ Stephanus; *Thesaurus graecae linguae*. 3. editio (Hase-Dindorf) vol. VII, 1938.

⁶ Miklošič o. c. 949.

⁷ R. Nahtigal, *Euchologium Sinaiticum*. II. Ljubljana 1942, str. 180—186.

⁷ Ljubljanski cirilski homiliarij je bil spisan 1. 1574 v samostanu ob gori Ovčar pri reki Moravi v Srbiji. V njem je prevod homilij sv. J. Zlatoustega (največ), Bazilija Velikega, Andreja Kretskega, Hipolita papeža (o koncu sveta in o Antikristu), Gregorija Niškega, Efrema Sirskega, J. Damaskina, Teodora Studita, Leontija, Anastazija Sinajskega. Najznačilnejše so tri homilije Kalista, patriarha carigrajskega (I. 1350—1363), in zgor omenjena homilija sv. Josipa Solunskega. V ruski bogoslovni literaturi prevod te homilije ni omenjen. Po prevodu homilij Kalista Carigrajskega se more določiti, kdaj je bil ta homi-

lunski je bil brat sv. Teodora Studita. Njegov govor o častitem križu je ohranjen v mnogih rokopisih, a v Mignevi Patrologiji ni objavljen; objavil ga je le J. Gretser v velikem delu o Kristovem križu (5 zvezkov 1598—1610).⁸ Navedeni citat se v grškem originalu glasi: Pneuma hagon synthronon kai homotimon.

Za naziv съпрѣстольникъ navaja Miklošičev leksikon Teodozijevo Žitije sv. Save in Mihanovičev prolog (Zagreb). I. Sreznevski v svojem staroruskem slovarju beleži za ta izraz le eno mesto iz staroruskega menologija (mineja) iz l. 1096 za mesec september — v značenju součastnik. Pridevniško obliko je Sreznevski našel enkrat v istem menologiju iz l. 1096 (o sv. Trojici) in enkrat v mineji iz l. 1097. (Božije Slovo ... съpriestolenъ ocu), obakrat v značenju: socarstvujušcij, sovladičestvujušcij.⁹

Ker съпрѣстольнъ srečujemo večinoma v veroizpovednih tekstih, pogledjmo še najstarejšo obširno csl. veroizpoved: Napisanie o pravêj vêrê, prvotno nedvomno zapisano že l. 885.¹⁰ Tam čitamo o sv. Trojici izražanje: ravnočьstnomu i ravnoprѣstolnomu (v. 43 s), o Kristu: съsêdnikъ съ прѣstolomъ očemъ (v. 157 s).¹¹ Je li ravnoprѣstольнъ prevod grškega synthronos? Ni verjetno. V stsl. spomenikih srečujemo ravnopostolъ za grško isapostolos. A naziva isothronos grški jezik ne pozna. Mogoč je le izraz homothronos, analogno že omenjenemu homotimos — ravnočьstnъ. V Stephanovem Thesaurus graecae linguae čitamo, da je homothronos prvi rabil klasični grški pesnik Pindar, češče pa krščanski pisci, Ciril Aleksandrijski, Ivan Damaskin, Oikumenios i dr. Vse te tekste najdemo v Mignevi Patrologiji: Logos homothronos... patri (Ciril Aleks. In c. 49 Iesaiae, PG 70. 1036); Pneuma... homothronon (Oikumenios, In 2. Cor 3; PG 118. 956; Ion. Damasc. De haeresibus 10. PG 94. 777).

liarij v sedANJI sestavi prvotno spisan. Verjetno je, da v dobi živahne književne delavnosti pod poslednjim bolgarskim patriarhom Evtimijem v drugi polovici 14. stoletja. Evtimij je bil po svojem učitelju Teodoziju v prijateljski zvezi s Kalistom. Gl. E. Golubinskij, Kratkij očerk istorii pravoslavnyh cerkvej, Bolgarskoj, Serbskoj i Rumynskoj (1871) str. 85—89 in 172 ss. Jezik ljubljanskega homilarija je na mnogih mestih zelo približan srbskemu: krasan, strašan, Paval i dr.

⁸ J. Gretser, Opera omnia t. II. (Ratisbonae 1734) 209—211.

⁹ I. Sreznevskij, Materialy dlja slovarja drevne-russk. III, 807.

¹⁰ To sem dokazal v razpravi o stsl. Pohvalnem slovu sv. Cirilu in Metodiju v Acta Ac. Velehrad, 1947, str. 18—20. Podrobneje v Razpravah Akademije znanosti (Ljubljana 1950, str. 42—45). O Napisaniju gl. AAV 1941, 231—244.

¹¹ V sedanjem tekstu je съsêdnika, morebiti po prepisovalčevi pomoti.

V Napisaniju o pravêj vêrê večkrat opazamo jako verjeten vpliv Cirila Aleksandrijskega v obrambo proti arijanstvu in nestorijanstvu. Verjetno je, da se na tem mestu namenoma rabi izraz *равнопрѣстольнѣ* — *homothronos* po analogiji protiarijanskega *homousios*. Pri istem Cirilu Aleksandrijskem smo v enakem kontekstu srečali naziv *synedros*; Napisanie ga jako točno prevaja *съсѣдникѣ*. *Съсѣдникѣ съ прѣстоломѣ отчѣмѣ* odgovarja grškemu: *synedros tō thronō patros*. Enako je v evangeliju iz 12. stoletja *synedrion* prevedeno z *съсѣдиште*, kakor navaja Miklošič, točneje pa Sreznevski.

Ker je *homousios* stsl. prevedeno *edinosostъnъ*, bi se dosledno moral *homothronos* prevesti *edinoprѣstolъnъ*. Zakaj je prevedeno *равнопрѣстольнѣ*, t. j. enakoprestolen? V tem prevodu se kaže velika premišljenost stsl. prevajalcev 9. stoletja. Pazili so namreč na smisel in kontekst. Isti grški izraz so v različnih zvezah večkrat prevajali z različnimi slovanskimi besedami, kakor je bilo primerno kontekstu. Taka bistra premišljenost je v prevodu *равнопрѣстольнѣ*, enakoprestolen. *Edinoprѣstolъnъ* ne daje pametnega smisla, ker se ne more reči, da sedita dva na enem prestolu. Zato je *равнопрѣстольнѣ* edino primerni prevod po vzoru stsl. *равночъстъnъ* za grško *homotimos*.

To je nov dokaz za točnost in preciznost Napisanija o pravêj vêrê, kar s svoje strani potrjuje avtentičnost, t. j. Ciril-Methodijev izvor tega stsl. spomenika.

Poleg tega poznajo grški krščanski pisci še substantiv (neutrum) *synthronon*. Pojasnjuje ga *Du Cange, Glossarium ad scriptores mediae et infimae graecitatis I* (Lugduni 1688) 498: *Sacerdotum et ecclesiae ministrorum subsellia (sedes), sacram mensam ambientia, in quorum medio eminent patriarchae vel episcopi thronus*.

S tem je definitivno dokazano, da je stsl. *съпрѣстольнѣ* prevod grškega *synthronos*. Opređeljeno je značenje tega naziva, pojasnjeno v Stephanovem grškem slovarju: *Qui eodem in throno sedet (assessor)*. Točneje bi bilo: *Qui aequali in throno sedet, consors throni*, kakor ima Sreznevski: součastnik. A v naglašanju prisedništva (*assessor*) ne smemo iti predaleč, da *soprestolnika* ne degradiramo na nižje dostojanstvo prisedništva klerikov ob škofovem prestolu. *Synthronos-soprestolnik* znači enakost bistva, edinost (skupnost) narave, posebno enakost dostojanstva (*thronos*) v treh osebah sv. Trojice, enakost in skupnost prestolov treh božjih oseb.

To historično in filološko gradivo dokazuje, da je bilo izražanje *съпрѣстолънъ*, *съпрѣстолъникъ* oblikovano že v najstarejši (velikomoravski) dobi, na prvotni čudoviti višini stsl. književnosti.

Sv. Ciril in Metod ter njuni prvi učenci so dobro poznali grške nazive: *synthronos*, *homothronos*, *synthronon*. Ti izrazi so odsev grške nazornosti kot dopolnilo dogmatskega izraza *homousios* — *consubstantialis*, *единосъщънъ*. Proti Arijevi hereziji o Kristu in proti Makedonijevemu krivoverstvu o Sv. Duhu se z izrazom *synthronos* (*homothronos*) naglašča isto, kar znači *homousios* (*consubstantialis*) v nikejski veroizpovedi in kar pojasnjuje carigrajska veroizpoved l. 381 o Sv. Duhu: *Spiritum Sanctum Dominum et vivificantem, cum Patre et Filio simul adorandum*.¹²

V veroizpovedi Sinajskega evhologija in v sličnih izjavah grških cerkvenih piscev se izraz *synthronos* očitvidno rabi namesto tam opuščenega naziva *homousios*. Izraz *synthronos* (*homothronos*) je nazornejši in popularnejši nego *homousios*, povrh tega je pridevan enako Kristu kakor sv. Duhu, dočim nikejsko-carigrajska veroizpoved za nju rabi različne izraze. Poglavitna odlika naziva *synthronos* pa je, da se naslanja na nazorni svetopisemski in veroizpovedni izrek: Krist sedi na Očetovi desnici. Posebno v Pavlovem izreku (Hebr. 1, 3 i 8, 1), da je Krist »sel (*consedit*) na desno prestola veličanstva v nebesih« (to se ponavlja v Bazilijevi liturgiji); je dana doslovna podlaga za *synthronos* (*homothronos*).

Prvi stsl. pisci so kot izvrstni poznavalci bibličnih, liturgičnih in patrističnih tekstov že v prvem desetletju jasno opredelili značenje pridevnika *soprestolen*. S tem je dan ključ za umevanje manj opredeljene rabe *soprestolnika* v Domentijanovem Žitiju sv. Save.

II.

Iz Sinajskega evhologija, iz stsl. menologijev (*minej*), prologov (kratka žitja svetih), homilijarijev, katere navajajo Miklošič, Sreznjevski i. dr., moremo povzeti, da je izražanje *съпрѣстолънъ*, *съпрѣстолъникъ* potrjeno po nepretrgani stsl. književni in liturgični tradiciji. Iz Dometijanovega Žitija sv. Save upravičeno izvajamo, da je bilo to izražanje v 13. stoletju jako domače, tako v bizantinski kakor v bolgarski in srbski književnosti, posebno domače tudi

¹² *Symproskynumenon*— *adoratur* (*proskynesis*) *ille, qui in throno sedet.*

Savi, ustanovitelju samostojne srbske hierarhije. Verjetno je, da je Savin učenec Domentijan v česti rabi naziva *съпрѣстольникъ* nekoliko odvisen od svojega učitelja (umrl l. 1235).

Običajna krščanska raba naziva *soprestolnik* je strogo bogoslovska (dogmatska) za pojasnjevanje dogme sv. Trojice. A že Origenes je rabil *synthronos* v svetnem (profanem) značenju, da je bil egipski Josip *synthronos* kralju. (Stephanus v grškem slovarju pripominja, da je Origenes to izražanje vzel iz Filona). Domentijan je šel v svetni rabi tega naziva še dalje; uporabljal ga je širše nego kateri drugi grški ali slovanski pisec.

Soprestolnik je nedvomno svojstveno orientalsko izražanje. Grški *synthronos* se latinsko niti ne more doslovno prevesti. V latinskem prevodu kratkega Barlaamovega spisa (iz 14. stol.) o *Filioque* je ostal ta izraz nepreveden: (Filius) eiusdem sedis (synedros?) Patri... de natura illa, qua est Agnus *synthronus* Patri.¹³ Domentijan je *soprestolnika* povrh tega izvorno spojil z zapadnim izražanjem o zvezi papeževe avtoritete s sv. Petrom in Pavlom, verjetno pod oplivom svojega učitelja — Save. Ta domnevno izvirna Savina in Domentijanova raba *soprestolnika* doslej še ni bila dovolj pojasnjena. V luči starejše bizantinske in slovanske cerkvene rabe pa je mogoče to izražanje pravilno razložiti.

Poglejmo najprej mnogotero raznotero Domentijanovo rabo značilnega cerkvenoslovanskega naziva.

Srbski atoški menih Domentijan, učenec Save, je napisal *Žitije sv. Simeona* (samostansko ime Štefana Nemanje) in *žitje* njegovega sina sv. Save, prvo l. 1264, drugo l. 1253. Oboje je izdal Đ. Daničić.¹⁴

V *Žitiju sv. Simeona* nazivlje Savo *съпрѣстольника* i mnogoljubovnaago« sina Simeonovega (str. 68). Na str. 102. slavi oba kot »sovrstnika apostolom, patriarhomъ *състольника*« (synedroi?), Savo pa kot *soprestolnika* Simeonove domovine. Kralj Štefan Prvovenčani, Savin brat, je *soprestolnik* Simeonov (str. 111. in 115). V *Žitiju sv. Save* (str. 194) se Sava in Simeon slavita kot »sovrstnika apostolom, mučenikom *sostolnika*«, podobno kakor smo čitali v prvem *žitju* na str. 102. Kralj Štefan Prvovenčani je *soprestolnik* svojega brata Save (str.

¹³ PG 151, 1327. — Enako tudi grško *symproskynumenon* v latinskem tekstu veroizpovedi ni doslovno prevedeno, temveč opisano: simul adorandus.

¹⁴ Đ. Daničić, *Život sv. Simeuna i sv. Save*, napisao Domentijan. Biograd 1865. Prvo str. 1—117, drugo 118—345.

214), arhiepiskop Arsenije (1234—1264) pa soprestolnik arhiepiskopa Save (str. 342 s.).

Najizvirnejšo in najzagonetnejšo rabo soprestolnika čitamo na str. 245/6, kjer se pripoveduje, da je nadškof Sava škofa Metodija poslal v Rim, naj izprosi kraljevsko krono za Savinega brata Štefana (Prvovenčanega): Sava je Metodija poslal v Rim k apostolom Petru in Pavlu »i k velikomu sьprêstolьniku svetiju« (Petra in Pavla), da bi venčal »soprestolnika njegove (Savine) domovine«. Napisal je poslanico velikemu sьprêstolьniku svetiju in slavniju apostolu« (dual); »tomu svetomu sьprêstolьniku svetijih apostol« je velel, naj Štefanu pošlje blagoslovljeni venec (krono).

Iz tega in iz drugih mest so nekateri izvajali, da soprestolnik Domentijan znači samo naslednika.¹⁵ Profesor R. Rogošić je iz tega izvajal, da je Sava po svojem škofu Metodiju s to izjavo priznal papežev primat. Profesor D. Anastasijević (Beograd) pa nasprotno odločno trdi, da Sava ni priznaval rimskega primata, ker je po katoliškem nauku papež naslednik apostola Petra, ne Pavla. Anastasijevićevo mnenje je odločno ponovil neki katoliški profesor cerkvene historije.

Tu je treba rešiti tri vprašanja:

1. Kaj znači soprestolnik.
2. V kakem smislu je papež soprestolnik sv. Petra in Pavla.
3. Odkod je Domentijan vzel to izražanje.

1. Iz gori navedenih Domentijanovih izjav vidimo, da je srednjeveški srbski pisec v prebujni retoriki zanemarjal točnost in preciznost izražanja. Po staroslovenski rabi soprestolnika o Kristu in sv. Trojici je povzel, da se sin more nazvati očetov soprestolnik, ker se s tem nazivom naglaša enakost dostojanstva in rodu. Zato je ne samo Štefana Prvovenčanega, temveč tudi Savo nazival soprestolnika Štefana Nemanje (Simeona) in soprestolnika svojega Prvovenčanega brata, dasi Sava nikakor ni bil naslednik svojega očeta, še manj pa bratov naslednik. A resnično je bil Sava kraljevskega rodu in deležen kraljevskega dostojanstva, kakor je Krist (in sv. Duh) božjega rodu, deležen polnosti božjega dostojanstva. V tej zvezi je razumljivo, da Domentijan Savo in njegovega očeta (meniha) slavi kot sostonika mučencev in patriarhov, dasi ta raba ni posebno

¹⁵ R. Rogošić, Prvi srpski arhiepiskop Sava i Petrova stolica (Nova Revija 1929, str. 368—389) str. 382; za njim je to mnenje vztrajno ponavljal profesor D. Anastasijević v razpravi: Je li sv. Sava krunisao Prvovenčanog (Bogoslovlje 1935, str. 211—312).

primerna. Še manj primerno je, da sta Sava in njegov Prvovenčani brat soprestolnika domovine (str. 246 i. dr.). V zvezi s Savinim naslednikom arhiepiskopom Arsenijem bi soprestolnik mogel značiti naslednika. A Arsenije je arhiepiskopski prestol zasedel, ko je Sava še živel; torej soprestolnik znači najprej sьobštника in v tem smislu tudi naslednika.

Naši historijski in bogoslovni pisci še niso opazili, da je Domentijan na dveh mestih sam jasno opredelil smisel naziva soprestolnik. V Žitiju sv. Save čitamo na str. 218, da je Sava soprestolnik apostolskega »sedanija«; na str. 245. in 323. pa v enakem kontekstu stoji sьobštъnik. Torej soprestolnik znači sьobštъnik, doslovno enako kakor ta naziv tolmači ruski slavist I. Sreznevski z ruskim izrazom součastnik (consors, particeps).¹⁶

Iz tega sledi, da soprestolnik sv. Petra in Pavla ne znači nujno naslednika, temveč deležnega (součastnika) njunega dostojanstva, njune odličnosti.

2. Še zanimivejše je vprašanje, v kakem smislu je papež soprestolnik Petra in Pavla. Pogled v historične spomenike in v izjave vrhovne papeževe avtoritete nam kaže, da je to izražanje ne samo popolnoma katoliško, temveč celo najsvečanejša službena formula rimskih papežev, vprav nasprotno nego trdijo D. Anastasijević in redki katoliški teologi.

Krščanska vzhodna in zapadna tradicija, zabeležena v vzhodni grški in staroslov. krščanski književnosti, jasno priznava Petrovo prvenstvo; v tem ga razlikuje od apostola Pavla. Samo Petra naziva prvaka apostolov, vrhovnega apostola, papežev prestol pa Petrov prestol. Sledove te tradicije opazamo pri Domentijanu, ko Petra slavi: sveti in veliki in častiti vrh apostolom (str. 21). Često ponavlja (str. 211, 255. i dr.), da je Peter vrhovni apostol (koryphaos). V istem kontekstu (211, 255) omenja sv. Pavla, a brez vsakega častnega pri-

¹⁶ S tem želim definitivno pojasniti značenje naziva soprestolnik in posebej izražanje soprestolnik sv. Petra in Pavla. A oglašja se novo vprašanje, kaj znači izražanje soprestolnik apostolskago sedanija. Zdi se mi, da premalo precizni Domentijanov stil in kontekst sam po sebi ne daje dovolj trdne osnove za to razpravljanje. Opozarjam na mnenje dr. R. Rogošiča, da je soprestolnik (soobštъnik) apostolskago sedanija prevod latinskega vicarius Apostolicae sedis. Sedanije res znači: cathedra, sedes. Opozarjam na paralelni kontekst »sьnastolъnik apostolskago sedanija i načelnik vsem« (Domentijan str. 234). Stsl. nastolъnik znači i prestolnika i naslednika; a tu znači sьnastolъnik isto kakor soprestolnik. G. R. Rogošić, Vicissitudines liturgiae Slavicae in Jugoslavia et Bulgaria (Acta VII. Conventus Velehradensis Olomucii 1937, str. 131).

devka. Na drugih mestih slavi Pavla, velikega vesoljnega učitelja (str. 5. i dr.), enkrat celo vrhovnega učitelja (str. 23), a nikdar ga ne naziva vrhovnega apostola.¹⁷

V tem kontekstu je jasno, da Domentijanovo izražanje s o p r e s t o l n i k sv. Petra in Pavla ne izključuje primata. Isto potrjuje tradicionalna rimska raba.

Že papež Klement I se v poslanici Korinčanom (l. 96) poziva na »dobra apostola Petra in Pavla« v dokaz svoje avtoritete. Mnogi cerkveni pisci trdijo, da sta rimsko cerkev utemeljila sv. Peter in Pavel.¹⁸ Rimski liturgični spevi slave sv. Petra in Pavla kot prvaka apostolov: »O felix Roma, quae duorum principum es consecrata sanguine«; oba sta začetnika krščanstva, »per quos religionis sumpsit exordium«. Pavel je luč vesoljnega sveta (lumen orbis terrae).¹⁹ Družba sv. Pavla ožarja Petrovo rimsko avtoriteto, kakor je izraženo v takozvanem Gelasijevem dekretu: »Romana ecclesia voce Domini primatum obtinuit: Tu es Petrus... Addita est etiam societas b. Pauli... (Petrus et Paulus) Romanam ecclesiam omnibus urbibus venerando triumpho praetulerunt.«²⁰

Papeži se v svečanih dekretih pozivajo na oba apostola. Tako v stari formuli kanonizacije svetih (auctoritate I. Christi, b. apostolorum Petri et Pauli ac nostra), enako v definiciji Immaculatae Conceptionis (1854) in Assumptionis B. M. V., v dekretih za sklicanje koncilov (n. pr. Vatikanski: b. Petri et Pauli auctoritate), v odlokih za ustanovitev škofij (erectio diocesium), v disciplinarnih odlokih.²¹ Papež Nikolaj I v poslanicah cesarju Mihaelu III (865) in

¹⁷ Domentijanova terminologija o sv. Petru in Pavlu ter njegovo naglašanje Petrovega prvenstva je izredno izvirno osvetljeno v srednjeveškem srbskem slikarstvu. V ohridski cerkvi sv. Klimenta in v stolni cerkvi v Žiži je naslikan sv. Peter s Cerkvijo na rami (glavi), v Sopočanih in Žiži pa drži sv. Pavel nad glavo svitek (knjigo) svojih pisem; torej je sv. Peter vrhovni apostol in poglavar Cerkve, sv. Pavel pa učitelj Cerkve. Gl. razpravo: *На семъ Петрѣ*.

¹⁸ Gl. 2. izd. moje knjige: *Cerkev* (1943), 199 s.

¹⁹ Tako rimska liturgija 29. junija. Slično sv. Leon Veliki: »Quos (ss. Petrum et Paulum) gratia Dei in tantum apicem inter omnia ecclesiae membra provexit, ut eos in corpore, cui caput est Christus, quasi geminum constitueret lumen oculorum«. Sermo 82. (In natali ss. Petri et Pauli) c. 7; PL 54, 427. A isti Leon V. jako jasno slavi Petrovo prvenstvo.

²⁰ PL 59, 159. — Denzinger. *Enchiridion symbolorum* n. 163.

²¹ Posebno zanimiva je raba te formule v pismu papeža Ivana VIII pavsckemu škofu Hermanriku l. 873 z ostro obsodbo njegove divjaške surovosti proti sv. Metodiju in s strogo zahtevo, da Metodija izpusti: »Dei omnipotentis et beatorum principum apostolorum Petri et Pauli atque nostrae mediocritatis auctoritate interim communionem Christi misteriorum et consacerdotum tuorum te privamus...« Starine Jugoslov. akademije (Miklošič i Rački) XII. 214. Ta svečana formula je slična tekstu v aktih rimske sinode l. 863 proti Fotiju. Gl. nižje op. 23.

Fotiju (866) piše: »Romanos pontifices esse heredes ss. Petri et Pauli«;²² »Dei omnipotenti et b. apostolorum principum Petri et Pauli auctoritate.«²³ Tu gre papež dalje nego Domentijan; predstavlja se kot dedič (heres) Petra in Pavla ter oba apostola nazivlje prvaka, dočim Domentijan jasno odlikuje Petra pred Pavlom z običajnim vzhodnim Petrovim pridevkom vrhovni — koryphaios, ki na zapadu ni tako običajen. Zaradi tega je vzhodno in posebej Domentijanovo izražanje o papežu v zvezi s Petrom in Pavlom po vnanji obliki skladnejše s primatom nego tradicionalna rimska formula.

Domentijanovo izražanje, da je papež s o prestolnik sv. Petra in Pavla, je v zgoraj pojasnjenem smislu skoraj doslovno skladno s svečano rimsko formulo »auctoritate Petri et Pauli.« Prestol namreč znači avtoriteto, dostojanstvo.

Iz konteksta iztrgan bi se s o prestolnik sv. Petra in Pavla mogel komu zdeti dvoumen. A očitno je, da rimska formula sama po sebi ni nič manj dvoumna. Resnično je, da s o prestolnik naglašja prestol; zapadna formula pa rimsko cerkev naziva izključno le Petrov prestol, Petri cathedra. A videli smo, da je značenje naziva s o prestolnik v vzhodni tradiciji jako široko, posebno pa pri Domentijanu. Povrh tega se v zvezi s s o prestolnikom sv. Petra in Pavla jasno naglašja, da je le Peter prvak in vrhovni apostol, dočim rimsko liturgično in službeno izražanje v tej zvezi Petra manj razlikuje od Pavla, ko oba naziva p r v a k a, principes.

Rimska formula je na zapadu faktično že dala povod za zmotna mnenja. Na navidezno dvoumnost rimske formule se naslanja krivo mnenje janzenista Martina de Barcos, da sta Peter in Pavel enaka prvaka (glavarja) ter oba skupno ena glava cerkve. Obsojeno je bilo l. 1647.²⁴ Glede na to zmoto so katoliški teologi v 17. in 18. stoletju svečano rimsko formulo temeljito pojasnili, tako historično kakor načelno bogoslovno. Ko je učeni starokatoličan J. Langen (Das Vatikanische Dogma I, str. 90 ss) s to rimsko formulo podpiral svoje napade proti papeževemu prvenstvu, so katoliški teologi vprašanje iznova pojasnili; posebno podrobno I. Ottiger.²⁵ Ako bi bili oni naši teologi in historiki, ki so razpravljali o Domentijanovem s o pre-

²² PL 119, 949.

²³ PL 119, 1053. V tem Nikolajevem pismu Fotiju je skoraj doslovno ponovljena obsodba rimske sinode l. 863. Akti one rimske sinode niso ohranjeni, a se morejo rekonstruirati iz mnogih Nikolajevih pisem o tem predmetu.

²⁴ Denzinger o. c. n. 1091.

²⁵ I. Ottiger, Theologia fundamentalis II (1911), str. 202—209.

stolniku, nekoliko pogledali, kaj pišejo starejši katoliški teologi, bi bili obvarovani marsikatere netočnosti ali nejasnosti.

3. Odkod je Domentijan povzel svojega soprestolnika sv. Petra in Pavla? Iz zapadne ali iz grške tradicije? Iz njegovega pripovedovanja (str. 245), da je Sava napisal poslanico »velikemu soprestolniku dveh sv. apostolov«, moremo izvajati, da je Domentijan to vzel iz one Savine poslanice ter da je bilo tako izražanje v oni dobi v Srbiji poznano. Je li bilo to izražanje znano tedanjim Grkom na gori Atos, v Nikeji in Carigradu? V grških dokumentih historiki doslej še niso opazili takih oblik. Ni torej verjetno, da bi Sava to vzel iz grške tradicije. Tedanja Srbija pa je v oni dobi imela mnogo katoličanov rimskega obreda, urejeno katoliško hierarhično upravo in mnogo katoliških škofov. V državni kancelariji srbskega dvora so nedvomno bili katoliški kleriki in često tudi kateri katoliški škof. Imeli in poznali so rimske dokumente s službeno rimsko formulo o sv. Petru in Pavlu.

V takšnih prilikah je torej bila oblikovana izredno zanimiva izjava o soprestolniku sv. Petra in Pavla, obsegajoča staroslovenski naziv soprestolnik, prevod svojstvenega grškega *synthronos*, a v edinstveno izvornem spajanju s svečano rimsko formulo o avtoriteti sv. Petra in Pavla. Po vsem tem je soprestolnik sv. Petra in Pavla nad vse pomenljiv spomenik iz velike dobe srbske in jugoslovanske historije, ko so srbski vladarji gradili pogoje za bratsko sožitje vzhodnih in zapadnih kristjanov v eni državi ter za spajanje vzhodne in zapadne kulture, katero vzhodni in zapadni strokovnjaki danes občudujejo v spomenikih srednjeveške srbske umetnosti.²⁶

Pri tem spajanju so sodelovale velike književne staroslovenske tradicije v duhu sv. Cirila in Metoda, ki sta v vesoljnem krščanskem duhu sv. Pavla genialno spajala vzhodno in zapadno mišljenje, vzhodne in zapadne tradicije ter z enako ljubeznijo obejamala vzhod in zapad. Staroslovenski spomeniki upravičeno slave sv. Cirila in Metoda, da sta dostojna učenca velikega solunskega apostola Pavla, vesoljnega učitelja krščanskih narodov; v tem duhu med drugim govore o providencialnem značenju Cirilovega groba v Rimu.

Tako nam stari glagolski Sinajski evhologij s svojim soprestolnim božjim Slovom pojasnjuje edinstvenega soprestolnika sv. Petra in Pavla v srednjeveškem srbskem spomeniku. S tem

²⁶ Gl. razpravo: Na semь Petrě.

pomaga reševati težko vprašanje o cerkvenem mišljenju velikega srbskega prosvetitelja — Save.

O Savinem odnosu do katoliške cerkve so v novejšem času pisali R. Rogošić,²⁷ D. Anastasijević,²⁸ J. Turk,²⁹ L. Škerl.³⁰ Moj popularnoznanstveni članek (Sv. Sava in Rim, Ljubljana 1938; istotam i srbska izdaja: Sv. Sava i Rim) posebej opozarja, da je tedanji položaj Srbije Štefana Prvovenčanega in Savo opominjal k zmernosti in k miroljubnosti. Za ravnanje naškofa Save je bilo odločilno, kako zaščititi vzhodno slovansko bogoslužje in srbsko narodnost; isto je nedvomno želel tudi njegov brat. Omenjeni pisci so ta moment skoraj prezrli; zato pretiravajo spor med Savo in med Prvovenčanim bratom.³¹ J. Turk je v tem preveč odvisen od Anastasijevića in drugih srbskih piscev. Vprašanja soprostolnika ni nobeden pravilno rešil.

Pohvalno pripovedovanje sv. Save, da je bil njegov oče dvakrat krščen (prvič po rimskem, drugič po vzhodnem obredu)³² dokazuje veliko Savino miroljubnost, a tudi njegovo površno bogoslovno izobrazbo; to so navedeni pisci ali prezrli ali premalo naglasili. Istotako so naši historiki in teologi prezrli miroljubno vzhod in zapad spajajočo Cirilovo in Metodovo tradicijo, ki je v Srbiji živela do konca 13. stoletja.

Naziv soprostolnik je prevod starokrščanske formule o enakem dostojanstvu treh oseb sv. Trojice. Njega izredno izvirna raba v Domentijanovem Žitiju sv. Save je posebno značilen izraz in odličen pojav širokogrudne staroslovenske tradicije v duhu krščanske vesoljnosti, nekak ključ za razumevanje cerkvene politike velikih utemeljiteljev politične in cerkvene samostojnosti srednjeveške Srbije, a obenem zanimiva ilustracija svečane rimske formule o avtoriteti sv. Petra in Pavla. Po vsem tem je soprostolnik vreden pažnje filologov, historikov in teologov.

RÉSUMÉ

I. La démonstration la plus ancienne du mot *soprostolnik* — synthronos — se trouve dans le vieux-slave Ordre du sacrement de pénitence dont Constantin-Cyrille est l'auteur et qui est contenu dans l'Euchologe de Sinaï, un code glagolitique du XIe siècle. Dans la profession de foi *Napisanie o pravej veré* (originaire du IXe siècle) apparait *ravnoprostolnik* — homothronos — qui correspond à la formule antiarienne *homousios*. Dans la liturgie byzantine *synthronon* signifie le siège sacerdotal autour du trône de l'évêque ou du

²⁷ Gl. gori op. 15.

²⁸ Gl. op. 15.

²⁹ Lexikon f. Theol. u. Kirche IX (1937) v kratkih člankih: Sava (198). Serbien (489).

³⁰ Dr. L. Škerl, Sava primo arcivescovo Serbo di rito bizantino-slavo. Trst 1946. Doktorska disertacija Gregorijanske univerze v Rimu.

³¹ R. Rogošić tega vprašanja ni dovolj pojasnil, a spora ne pretirava.

³² Drugi krst kralja Štefana Prvovenčanega bi mogel značiti tudi samo sprejem v vzhodni obred; a Sava svojega očeta izrečno slavi zato, ker je bil dvakrat krščen.

patriarche. Le mot *synthronos* ou bien *homothronos* paraît à l'origine une illustration de la formule dogmatique *homousios* imitant la phrase biblique de *sessione filii ad dexteram patris* (Mc 16, 19) ainsi que *ad dexteram throni maiestatis* (Hebr. 1, 3 et 8, 1).

II. L'application liturgique vieux-slave du mot *səprəstolʹnikə* donne la clef à l'explication de la phrase, moins exacte, du livre serbe sur la vie de saint Sava, écrite par le moine Domentian en 1253. Domentian a pris le mot *səprəstolʹnikə* vraisemblablement d'une phrase de l'archevêque saint Sava appliquant cette phrase d'une manière trop vague. Il élargit la vraie signification dogmatique et liturgique de l'égalité de la nature divine pour indiquer le *consort* et, plus rarement, le *successeur*. A l'origine le mot *səprəstolʹnikə* signifie la liaison entre l'autorité du pontife romain avec la dignité de saint Pierre et saint Paul. Cette parole singulière de Domentian (et de saint Sava) ne pouvait être expliquée ni par les historiens ni par les théologiens d'une manière satisfaisante. D. Anastasijević prétend nier par cette phrase la primauté de Rome. Cette application du mot *səprəstolʹnikə* ne se trouve seulement en concordance avec la doctrine catholique sur la primauté, mais, encore plus, avec la formule solennelle romaine sur l'autorité du pape ainsi que sur l'autorité de saint Pierre et saint Paul dans les décisions les plus importantes: comme par exemple dans la canonisation des saints, dans les définitions de la conception immaculée de la Sainte Vierge, dans les décisions disciplinaires, e. g. contre l'évêque Hermanrichus, adversaire de S. Méthode, et contre Photius; à l'occasion de la fondation des évêchés et de la convocation des conciles. Cette formule romaine, usée bien fréquemment au Moyen âge, n'était pas inconnue à la cour royale serbe. Cette formule s'explique par la liaison de l'autorité papale avec celle de saint Pierre et de saint Paul. Le mot *səprəstolʹnikə* démontre bien les vicissitudes de la Serbie au XIIIe siècle, fluctuant entre l'Occident et l'Orient, et en même temps les traditions de saint Cyrille et de saint Méthode, qui formaient la connexion entre l'Orient et l'Occident.

La terminologie de saint Sava et de Domentian concernant saint Pierre et saint Paul est illustrée clairement et d'une manière significative par les images dans les églises de Serbie et de Macédonie du XIIIe siècle: saint Pierre porte l'Église (Ohrid, Achrida, Žiča), saint Paul un tome des épîtres (Žiča, Sopočani), le premier est par conséquent le fondement de l'Église, le second le docteur des peuples.